

TANQIDIY NAZAR, TAHLILY TAFAKKUR VA INNOVATSION G'UYALAR

MINTAQANI IJTIMOY-IQTISODIY RIVOJLANTIRISH ZAMONAVIY YONDASHUVLARINING ILMIY-NAZARIY TAHLILI

A.X.Shadiyev

Buxoro davlat universiteti mustaqil izlanuvchisi,

Osiyo xalqaro universiteti o'qituvchisi

Annotatsiya. *Maqolada mintaqaviy rivojlanishni boshqarish bo'yicha zamonaviy yondashuvlarning ilmiy-nazariy asoslari tahlil qilinadi. Tahlil endogen o'sish nazariyasi, yangi iqtisodiy geografiya, klasterlashuv va "aqli ixtisoslashuv", institutsional iqtisodiyot, inklyuziv va "yashil" o'sish konsepsiyalari hamda raqamli transformatsiya paradigmasi kesishmalarida olib boriladi. Mintaqaviy siyosatda "joyga xos" (place-based) yondashuv, ko'p darajali boshqaruv, dalillarga tayanuvchi rejalashtirish, foresight va stsenariy modellashtirish kabi metodikalar muhokama qilinadi. Baholash uchun indikatorlar tizimi sifatida iqtisodiy diversifikatsiya, mehnat unumdorligi, innovatsion salohiyat, ijtimoiy inklyuziya, ekologik samaradorlik va raqamli tayyorgarlik ko'rsatkichlari taklif etiladi. Natijalar mintaqaviy tafovutlarni kamaytirish, raqobatbardoshlikni oshirish va barqaror o'sishni ta'minlashga qaratilgan siyosiy tavsiyalar bilan yakunlanadi.*

Kalit so'zlar: *mintaqaviy rivojlanish, endogen o'sish, yangi iqtisodiy geografiya, klaster, aqli ixtisoslashuv, institutsional islohotlar, inklyuziv va yashil o'sish, raqamli transformatsiya, place-based siyosat.*

Global raqobatning kuchayishi, texnologik siljishlar va demografik dinamikalar sharoitida mintaqaviy rivojlanish iqtisodiy strategiyaning markaziy yo'nalishiga aylanmoqda. An'anaviy "yuqoridan pastga" transferlar va bir xil andozali dasturlar hududlararo tafovutlarni kamaytirishda cheklangan samara bergani bois nazariy va amaliy izlanishlar innovatsion, institutsional va "joyga xos" yechimlarga og'moqda. Mazkur maqola zamonaviy nazariy yo'nalishlar sintazini taqdim etadi va ularning siyosiy dizaynga tatbiq mexanizmlarini yoritadi.

Endogen o'sish nazariyasi bilim, inson kapitali va AR-GE faoliyati mintaqaviy o'sishning ichki drayverlari ekanini asoslaydi; bu yondashuvda universitet-sanoat-hukumat "uchburchagi" hamda bilim spilloverlari markaziy o'rin tutadi. Yangi iqtisodiy geografiya transport xarajatlari, bozor hajmi va tashkiliy ixtisoslashuv tufayli paydo bo'ladigan aglomeratsiya afzalliklarini, hamda "yig'ilish-tarqoqlik" kuchlari o'rtasidagi muvozanatni tushuntiradi; bu esa infratuzilma, logistika va mehnat bozorini hududiy muvofiqlashtirish zaruratini ko'rsatadi. Klaster nazariyasi firma va institutlar konsentratsiyasi orqali innovatsiya va mahsuldorlikning oshishini izohlaydi; klaster siyosati klasterlarni "yaratish"dan ko'ra ularning paydo bo'lishi uchun mos muhit—ochiq raqobat, yetkazib beruvchilar tarmog'i, malaka ekotizimi va tarmoq boshqaruvini qo'llab-quvvatlashga qaratilishi lozim. "Aqli ixtisoslashuv" konsepsiyasi mintaqalarning nisbiy ustunliklarini

TANQIDIY NAZAR, TAHLILIIY TAFAKKUR VA INNOVATSION G'UYALAR

aniqlash va ularga chuqur texnologik ixtisoslashuv orqali yangi qiymat zanjirlariga ulanishini ko'zlaydi; bu jarayon tadbirkorlik kashfiyoti va manfaatdor tomonlar ko'magini talab qiladi. Institutsional iqtisodiyot qarashlari mulk huquqi, shartnoma ijrosi, tartibga solish sifati va mahalliy boshqaruv quvvatining o'sishdagi hal qiluvchi rolini ta'kidlaydi; samarali institutlar investitsion riskni kamaytirib, uzoq ufqli loyihalarni rag'batlantiradi. Inklyuziv va "yashil" o'sish paradigmatlari mintaqaviy siyosatni faqat YAIMga qaratmay, bandlik sifati, daromadlar taqsimoti, ijtimoiy himoya, gender tengligi hamda karbon intensivligini pasaytirish bilan integratsiya qiladi; energetik samaradorlik, qayta tiklanuvchi manbalar va aylanma iqtisodiyot mahalliy darajada yangi ish o'rinlari yaratishi mumkin. Raqamli transformatsiya esa keng polosali ulanish, ma'lumotlar ekotizimi, govtech va raqamli ko'nikmalar orqali mintaqaviy ishlab chiqarish funksiyasini "chapgga siljitadi", ya'ni bir xil resurslar bilan ko'proq natija olish imkonini beradi.

"Joyga xos" (place-based) siyosat hududlarning noyob aktivlari—insonga xos ko'nikmalar, tarmoqlararo aloqalar, tabiiy resurslar va madaniy kapital—ga tayangan holda maqsadli aralashuvlarni ilgari suradi; bu yondashuv ko'p darajali boshqaruv va ishtirokchilik rejalashtirishini talab qiladi. Dalillarga tayanuvchi siyosat dizayni uchun yuqori aniqlikdagi ma'lumotlar (firmografiya, geoma'lumotlar, mehnat bozorida real vaqt signallari) hamda baholashning kontrafaktual usullari qo'llanadi. Foresight va stseneriy modellashtirish texnologik megatendensiyalar, iqlim risklari va bozor buzilishlarini hisobga olgan holda "noaniqlik ostida tanlov"ni optimallashtiradi. Hududiy iqtisodiy tahlilda kiritish-chiqarish (IO) va hisob-umumiy muvozanat (CGE) modellaridan foydalanish multiplikativ ta'sirlarni baholashga, tarmoq-hudud chorrahasidagi "bo'g'inlar"ni aniqlashga yordam beradi. Fiskal markazlashuv darajasi, gorizont va vertikal transfertlar dizayni ham muhim: moliyaviy intizomni saqlagan holda mintaqalarga moslashuvchan investitsion vakolatlar berilishi samaradorlikni oshiradi.

Zamonaviy amaliyot yakka ko'rsatkichlardan ko'ra kompozit indekslarga tayanadi: iqtisodiy samaradorlik (mehnat unumdorligi, YAIMning tarmoqlar kesimidagi diversifikatsiyasi, TFP), innovatsion salohiyat (AR-GE ulushi, patent zichligi, universitet-sanoat hamkorlik loyihalari), ijtimoiy inklyuziya (bandlik sifati, Gini, yoshlar bandligi va NEET ulushi, xizmatlarga qulaylik), ekologik barqarorlik (energiya intensivligi, chiqindilarni qayta ishlash ulushi, yashil maydonlar), raqamli tayyorgarlik (internet qamrovi, raqamli ko'nikmalar indeksi, M2M ulanishlari). Monitoringda natija-ko'rsatkichlar bilan birga jarayon va siyosat sifati indikatorlari (hamkorlik mexanizmlari, ochiq ma'lumotlar, arz-shikoyatlar tizimi) ham kuzatilishi lozim.

Rivojlanish dasturlari klasterlar va aqlli ixtisoslashuv atrofida "portfel" tarzida shakllantirilib, infratuzilma, kadrlar tayyorlash, texnologik xizmatlar va moliyalashtirish instrumentlari o'zaro uyg'unlashtirilganda yuqori natija beradi. Universitetlar va texnoparklar hududiy innovatsiya tizimining yadro instituti sifatida ehtiyojga mos AR-GE, startup akseleratsiyasi va firmalar bilan kooperatsiyani kuchaytirishi zarur. Mehnat bozorida qayta tayyorlash va mikromalakalar dasturlari raqamli va yashil o'tish talablari bilan

TANQIDIY NAZAR, TAHLILY TAFAKKUR VA INNOVATSION G'UYALAR

moslashtirilsa, tarkibiy ishsizlik risklari kamayadi. Davlat xaridlari va soliq imtiyozlari “shartli” rag‘batlar sifatida lokal innovatsion yechimlar va dekarbonizatsiyani qo‘llab-quvvatlashga yo‘naltirilsa, fiskal resurslar multiplikatori ortadi.

Zamonaviy mintaqaviy siyosatning muvaffaqiyati yagona nazariy yo‘nalishga tayanishdan ko‘ra, ko‘p paradigmani integratsiyalash—endogen o‘shish, yangi iqtisodiy geografiya, institutsional islohotlar, klaster va aqlli ixtisoslashuv, inklyuziv-yashil va raqamli kun tartibini uyg‘unlashtirish—ga bog‘liq. Joyga xos, dalillarga tayangan va ishtirokchilikka asoslangan boshqaruv modeli mintaqalarning nisbiy ustunliklarini safarbar etib, barqaror va adolatli o‘shish trayektoriyasini ta‘minlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Barca, F. (2009). *An agenda for a reformed cohesion policy: A place-based approach to meeting European Union challenges and expectations*. European Commission.
2. Foray, D. (2015). *Smart Specialisation: Opportunities and Challenges for Regional Innovation Policy*. Routledge.
3. Krugman, P. (1991). Increasing returns and economic geography. *Journal of Political Economy*, 99(3), 483–499.
4. North, D. C. (1990). *Institutions, Institutional Change and Economic Performance*. Cambridge University Press.
5. OECD. (2020). *Spatial productivity for regional development*. OECD Publishing.
6. Porter, M. E. (1998). *Clusters and the new economics of competition*. *Harvard Business Review*, 76(6), 77–90.
7. Rodríguez-Pose, A. (2018). The revenge of the places that don’t matter. *Cambridge Journal of Regions, Economy and Society*, 11(1), 189–209.
8. UNIDO. (2022). *Industrial policy for the green transition: A regional perspective*. United Nations Industrial Development Organization.
9. World Bank. (2021). *World Development Report 2021: Data for Better Lives*. World Bank.

